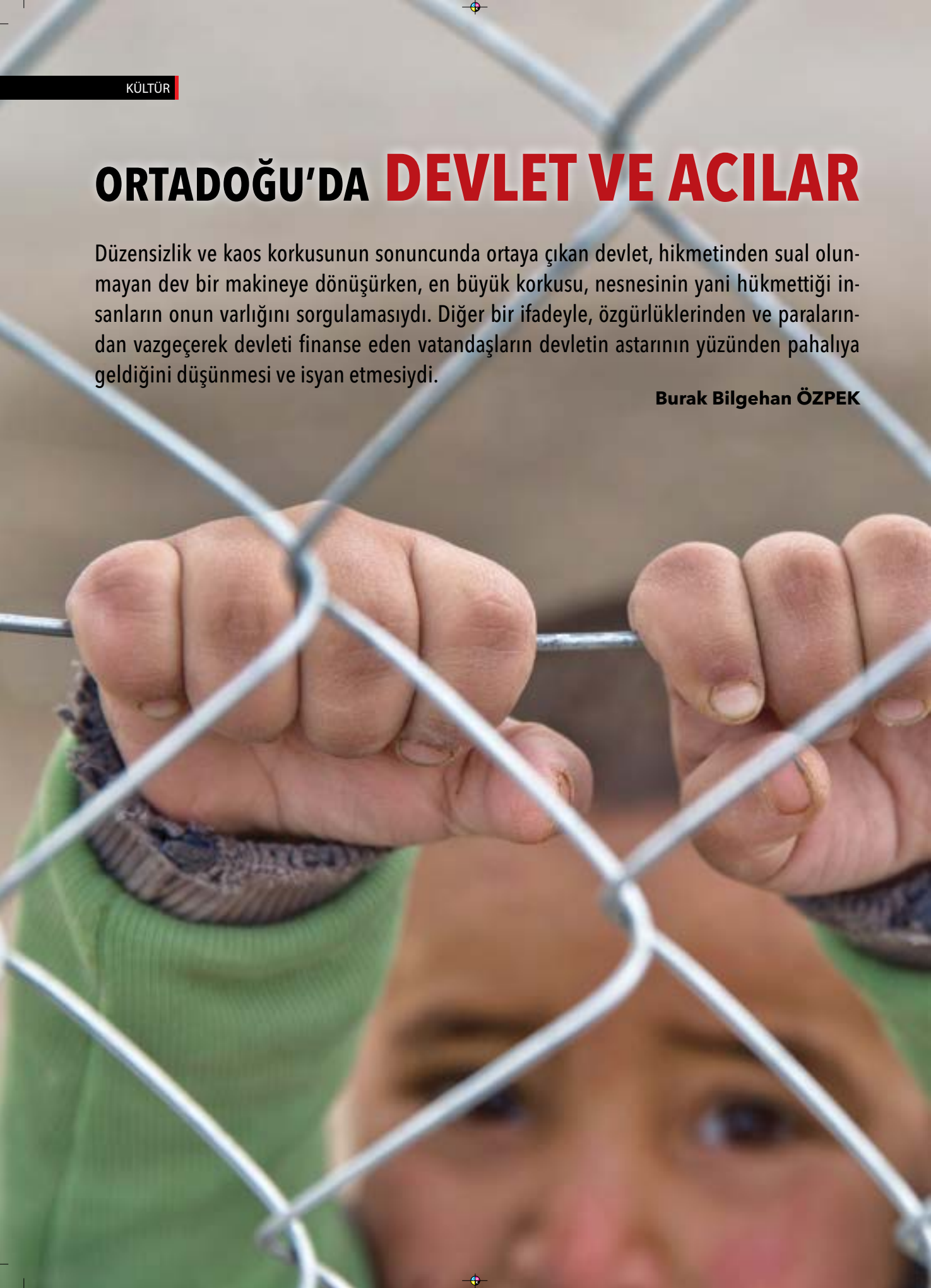

ORTADOĞU'DA DEVLET VE ACILAR

Düzensizlik ve kaos korkusunun sonucunda ortaya çıkan devlet, hikmetinden sual olunmayan dev bir makineye dönüşürken, en büyük korkusu, nesnesinin yani hükmettiği insanların onun varlığını sorgulamasıydı. Diğer bir ifadeyle, özgürlüklerinden ve paralarından vazgeçerek devleti finanse eden vatandaşların devletin astarının yüzünden pahalıya geldiğini düşünmesi ve isyan etmesiydi.

Burak Bilgehan ÖZPEK

“Sevgilim” diyor, “eskiden baktığım her yerde seni gördüm, şimdi ise Suriyeli”. Bu, Türkiye’den bir duvar yazısı. Ve aslında birçok şeyi anlatıyor. Yaşadığımız şehirlerde, her trafik ışığının etrafında bir Suriyeli aile görmek artık vaka-i adiyeden. Bizler evlerimizde veya otomobillerimizde günlük yaşantımıza devam ederken, yaşadıkları yurtlarını terk edip ülkemize sığınmış bu insancıkların dramlarına tanık oluyoruz. Üstelik bu dramın üzerimizde yarattığı vicdan azabını savuşturmak için, yani bu durumun sorumlusu olmadığını kendi kendimize doğrulamak için, yorum yapmaktan da geri kalmıyoruz. Önce üzüldüğümüzü kamusal hale getiren birkaç “cık cık” daha sonra “şu çocukların haline bak” gibisinden tamamlanmayan cümleler ediyoruz. Ve bütün bu günah çıkartma ayinini Suriye’de devlet otoritesinin kaybolmasına bağlayarak tamamlıyoruz. “İşte başında devlet olmayınca bu hallere düşüyor insan” cümlesi ile “Allah devletimize zeval vermesin” cümlesi hızla birbirine yapışıyor.

Bir anda ağzımızdan çıkan bu sözlerin, devlet ile düzen arasındaki ilişkiye dair zihnimizde var olan a priori bir önermeyi yansıttığını söyleyebilirim. Bu önerme, devlet olmadan bir düzen kurulamayacağını iddia eder ve devletin olmadığı durumlarda bir insanın başına Suriyeli sığınmacıların yaşadıklarına benzer olayların gelebileceğini savunur. Yani, insanları trafik lambaları altında çıplak ayakları ve üşümüş kulaklarıyla dilenmeye iten de düzeni sağlayan bir devletin artık var olmamasıdır.

Fakat bu düşünce zannedildiği kadar masum olmayabilir. Devletin varlığı, onun yokluğu halinde insanların yaşayabileceği muhtemel bütün arzu edilmeyen senaryolar akla geldikçe sorgulanamaz bir mit haline alır. Bu mit zaman içerisinde devlette yönelik bütün eleştirilerin, devletin zayıflaması durumunda düzenin bozulacağı iddiasıyla, kolaylıkla bertaraf edilmesi sonucunu da kaçınılmaz olarak üretmektedir.

Günün sonunda, düzen ihtiyacı devleti dokunulmaz kılmaktadır.

Ne var ki, modern Ortadoğu tarihi, birkaç istisnai dönem ve ülke dışında, düzen yaratma iddiasına sahip olan devletlerin ürettiği gayri insani sonuçlarla doludur. Yani, düzenin devam etmesi, başka ülkelere sığınmak zorunda kalan insanların hayatları kadar hatta bundan daha vahim olaylara sebebiyet vermiştir. 1982 yılındaki Hama katliamında veya 1988 yılındaki Halepçe katliamında öldürülenlerin ya da 2009 senesinde İran’da başlayan Yeşil Devrim sırasında keskin nişancılar tarafından vurulan Nida’nın ve onlarca örnek vererek çoğaltabileceğimiz bu trajik olayların yaşamak için başka ülkeleri sığınan insanların yaşadıkları dramdan geri kalır bir taraf var mı? Yok ve bu cevap ile beraber, insanların yaşadığı acıları bir düzen yokluğuna bağlamak, düzen yokluğunu ise devletin kaybolan otoritesi ile ilişkilendirmek ve bu acıların yaşanmaması için kayıtsız şartsız bir devlet savunusu yapmak anlamsız bir hal alıyor. Zira bizi bir düzen ihtiyacına götüren insani dramlar, özellikle Ortadoğu’da devlet olsa da yaşanıyor, olmasa da. O halde yeni bir şeyler söylemek icap ediyor.

Düzen için Devlet ya da Devlet için Düzen

İnsanlara ait ilk toplu yaşam birimlerini Ortadoğu’da buluyoruz. Özellikle yerleşik hayata geçildikten sonra kurulan köyler, zaman içerisinde devletlere evirildiler. Üstelik Mısır ve Mezopotamya’da ortaya çıkan siyasal yapılar zaman içerisinde uhrevi ve mitolojik bir hal alarak, rasyonel bir toplum sözleşmesinin sonucu olması gereken devletin ve onu yönetenlerin metafizik sıfatlar ile anılmasını beraberinde getirdi. Artık yüksek duvarlı saraylarında oturan, kudretli ordular besleyen, ihtişamlı bir tarihin mukaddes emanetinin bekçisi, Tanrı’nın yeryüzündeki gölgesi olan bir hükümdar ve onun etrafında kümelenen askeri ve sivil bürokrasi devletin ta kendisiydi. Esasında

dünyanın her yerinde devletten beklenen, onun yokluğunda ortaya çıkabilecek düzensizlikleri ortadan kaldırmasıydı. Bunun için insanlar yaşadıkları toplum içerisindeki özgürlüklerinden feragat ettiler. Daha güvenli olmak için kazandıkları paranın bir kısmından vergi vermeyi kabul ederek vazgeçmeye razı oldular. Ne var ki, kısa zamanda bu karşılıklılık ilkesi ortadan kalktı. Belirli bir sistem içerisindeki en güçlü yapı, tekel olma durumunu doğal olarak istismar etti ve bir canavara dönüştü.

Düzensizlik ve kaos korkusunun sonuncunda ortaya çıkan devlet, hikmetinden sual olunmayan dev bir makineye dönüşürken, en büyük korkusu, nesnesinin yani hükmettiği insanların onun varlığını sorgulamasıydı. Diğer bir ifadeyle, özgürlüklerinden ve paralarından vazgeçerek devleti finanse eden vatandaşların devletin astarının yüzünden pahalya geldiğini düşünmesi ve isyan etmesiydi. Bunun için devletin uygulayabileceği üç savunma stratejisi ortaya çıktı.

Birincisi, muhalif unsurların güç ve şiddet yoluyla bastırılmasıydı. Bu durum kısa zamanda, hayatta kalabilmek ve güven içinde yaşayabilmek için devlete yakın olma zorunluluğunu da beraberinde getirdi. Yani, bir ülke içerisinde yaşayan insanların hayatta kalma durumlarını veya vücut bütünlüklerini garanti eden şey, her vatandaşın istisnasız sahip olduğu haklar yerine, yani bir hukuk yerine, onların devlete yakın olmalarıydı. Bu durum modern Ortadoğu'da daha zalim bir şekilde ortaya çıktı. Zira Hinnebusch'a göre, Ortadoğu haritasının yapay olarak çizilmesi, birden çok etnik ve mezhepsel kimliği aynı ülkede yaşamaya zorladı. Bu,

aynı zamanda aynı etnik veya mezhepsel kimliğin farklı ülkelerde yaşamaya zorlandığı bir duruma işaret ediyordu. Bu durum, bir insanı sadece etnik veya mezhepsel kimliğinden ötürü muhalif yapmaya ve onun iç düşman olarak algılanmasını beraberinde getirdi. Dolayısıyla, kendini tehdit altında hisseden her kimlik, hayatta kalma durumunu garanti altına almak için kendi devletine sahip olmak zorunda hissetmeye başladı. Lübnan iç savaşı, Irak

Devletin kendisini merkezine koyduğu ekonomik dağıtım mekanizması her yurttaşa eşit olarak yansımaz. Sadakat yarışında birinci gelen bu kaynaklardan daha çok faydalanmaktadır. Bu sistemin dışında kalanların ise eleştirilerini yönetecek bir sivil toplum kültürü ve sivil toplumun faaliyetlerini fonlayacak bağımsız ekonomik aktörler ise bulunmamaktadır.

Kürtlerinin neredeyse bir yüzyıldır Bağdat hükümetiyle yaşadığı çatışma atmosferi ve son 4 senedir Suriye'de yaşanan kanlı çatışmalar, hep yaşamak için bir devlete sahip olma ihtiyacından doğdu. Yani insanlar birbirlerini bir devlet olmadığı için değil, tam aksine yaşamak için bir

devlete sahip olmak için öldürdüler.

İkinci strateji ise devletlerin kendi meşruluklarını dayandırdıkları din olgusuydu. Zira eğer siyasal yapılar belirli bir dini temsil etme durumundaysa, onun yarattığı adletsizlikleri eleştirmek, sizi siyasal bir muhalifin dışında aynı zamanda din düşmanı da yapabiliirdi. Bu durum, sizin rasyonel muhalefetinizin inanlar arasında taraftar toplamasını etkin bir şekilde engellediği gibi, devlete muhalif olma sürecinizi de varoluşsal bir sancıya çevirebilir ve aile, toplum, din, gelenek ve en nihayetinde devlet gibi mağlup edilmesi zor rakipleri karşınıza alma cesaretini gösteremeyebilirsiniz. Bu meşakkatli bir yoldur ve hiçbir mutluluk garantisi yoktur çünkü. Günün sonunda, devlet-din bütünlüşmesi önleyici bir vuruş yapar ve insanların muhalefetini güç yoluyla bastırmak yerine onları muhalefet etme konusunda isteksizleştirir. Ne var ki, din ile devlet bütünlüşmesi, kaçınılmaz olarak toplumsal bir ayrışma doğurmuştur. Zira siyaset yapıcılar, ellerini kollarını bağlayan ahlak ve değer yargılarından doğaları itibariyle haz etmezler. Siyasetin dinamik yapısı, dönemin ihtiyaçlarına göre dinlerin felsefesini, hatta emir ve buyruklarını yorumlama yoluna gitmiştir. Buna karşın, dinin siyasallaşmasına ilk tepki, yine müminlerden gelmiştir. Resmi din anlayışlarına karşı alternatif yorumlar ve doktrinler geliştirilmiştir. Üstelik resmi din öğretilerine karşı gelişen kimi zaman mezhep, kimi zaman cemaat, kimi zaman tarikat gibi oluşumlar siyasal muhalefetin de merkezi haline gelmişlerdir. Bu durum, günümüz Ortadoğu'sunda yaşanan ve her iki tarafın da birbirine "Allah-u Ekber" diyerek füzeler

Devletin meşruluk devşirmek için dini referanslara başvurması ve siyasal bağlama uygun bir din yaratmaya çalışması ve hepsinden önemlisi kendi yörüngesine giren ulemayı maddi olarak taltif etmesi, bunun dışında kalan dini grupları bu refahtan mahrum etmesi, dini gruplar arasındaki çatışmaları hızlandırmıştır. Diğer bir ifadeyle, müminlerin birbirlerini öldürmelerinin sebebi dini farklı yorumlamalarından ziyade, bu farklılığın ortaya çıkışında devletin oynadığı roldür.

yolladığı görüntüleri açıklamaktadır. Dolayısıyla, devletin meşruluk devşirmek için dini referanslara başvurması ve siyasal bağlama uygun bir din yaratmaya çalışması ve hepsinden önemlisi kendi yörüngesine giren ulemayı maddi olarak taltif etmesi, bunun dışında kalan dini grupları bu refahtan mahrum etmesi, dini gruplar arasındaki çatışmaları hızlandırmıştır. Diğer bir ifadeyle,

müminlerin birbirlerini öldürmelerinin sebebi dini farklı yorumlamalarından ziyade, bu farklılığın ortaya çıkışında devletin oynadığı roldür.

Ortadoğu'da devletlerin kendilerini sorgudan sualden, yani checks and balance dediğimiz mekanizmadan muaf kılmak için uyguladıkları son strateji ise kendilerinden bağımsız bir şekilde hayatta kalabilecek sosyal ve ekonomik sınıfların ortaya çıkmasına izin vermemesiydi. Timur Kuran'a göre, Ortadoğu'da keyfi vergilendirme ve mülkiyet hakkına duyulan saygının zayıflığı, ekonomik olarak devletten bağımsız ve güçlü aktörlerin ortaya çıkmasını engellerken, sivil toplumu temsil eden vakıflar ise yönetime yakın kişiler tarafından idare edildikleri için devletin stratejik ihtiyaçlarını karşılamak dışında bir görev ifa edememişlerdir. Dolayısıyla, devlet kontrolünün dışında bir ekonomik refah mümkün olmamıştır. Bu durum ise Hayek'in ekonomik özgürlükler ile siyasal özgürlükler arasında kurduğu nedensellik ilişkisini akla getirmektedir. Hayatta kalmak veya ekonomik refahını arttırmak isteyen bireyler, firmalar ve sivil toplum kuruluşları kamusal alanın sadık bir hizmetkârı olmak durumundadır.

Mamafih, ekonomik kaynaklar kısıtlıdır. Dolayısıyla, devletin kendisini merkezine koyduğu ekonomik dağıtım mekanizması her yurttaşına eşit olarak yansımaz. Sadakat yarışında birinci gelen bu kaynaklardan daha çok faydalanmaktadır. Bu sistemin dışında kalanların ise eleştirilerini yönetecek bir sivil toplum kültürü ve sivil toplumun faaliyetlerini finlayacak bağımsız ekonomik aktörler ise bulunmamaktadır. Bunun

için, devleti ele geçirmek aynı zamanda ekonomik refahı müjdeleyen bir ikbal kapısını da aralamak anlamına gelir. Günümüz Ortadoğusu'nda değişen iktidarlarla beraber elit profiline de değişmesi bununla açıklanabilir. Ne var ki, bu değişim her zaman kolay olmamaktadır. İdeolojik gruplar, etnik ve mezhepsel kimlik grupları, pay alamadıkları devleti ya ele geçirmek ya da hâkim oldukları bölgenin doğal kaynaklarını kendileri yönetmek istemektedirler. Bu durum ise yazının başından beri kendimize referans noktası yaptığımız Suriye'dekine benzer iç savaşlara sebep olmaktadır.

Ezcümle...

Ortadoğu insanının yaşadığı acıları, muhtemelen üzerinde pek de düşünülmeden, bir devletin yokluğuyla açıklamaya çalışan görüşlerin ihmal ettiği nokta, bu acıların aslında kutsallaştırılan ve sorgulamayan soyut bir devlet anlayışı yüzünden yaşandığıdır. Sorulması gereken soru, yaşanan acıların, düzen sağlama iddiasıyla ortaya çıkan devletin şeffaflığını kaybetmesi ve vatandaşların bir devlete sahip olmak uğruna yaptıkları fedakârlıkların hesabını sormasını engellemek için uyguladığı stratejilerle bir ilgisi olup olmadığıdır. Bu soruya cevap ararken, belki de işe, insanların devletin hiç var olmadığı veya sosyal, siyasal ve ekonomik alanı düzenleme iddiasında bulunmadığı bir durumda birbirleriyle bir hukuk ve düzen kurup kuramayacaklarını düşünerek başlamalıyız. ○

Yrd. Doç. Dr., TOBB-ETÜ